

industria

NIEUWSBULLETIN

STICHTING FEDERATIE INDUSTRIEEL ERFGOED NEDERLAND

Monument van de maand

Nieuwsbulletin van
Stichting Federatie Industrieel
Erfgoed Nederland,
juni 2001, nummer 2

Inhoud

- 1 Monument van de maand
- 2 Agenda
- 3 Nieuws uit de aangesloten organisaties
- 4 Berichten Nederland
- 7 Literatuursignalering
- 8 Bedrijf in beeld

Gasfabriek te Bedum

Voor de ontdekking van het Groninger aardgas werd gas geproduceerd door verbranding van steenkool. Deze techniek werd op bescheiden schaal voor het eerst in de achttiende eeuw toegepast. Vanaf het begin van de negentiende eeuw werd het gas op industriële wijze geproduceerd. De eerste gasfabriek van Nederland werd in 1825 in Amsterdam opgericht door een particuliere Engelse maatschappij. Aan het einde van de negentiende eeuw werden steeds meer gasfabrieken door gemeenten geëxploiteerd. Na 1900 neemt de behoefte aan gas als energiebron, vooral voor particulier gebruik en voor de straat-

verlichting steeds meer toe. Ook in dorpen op het platteland worden gasfabrieken opgericht. In het ten noorden van de stad Groningen gelegen Bedum werd in 1910 een gasfabriek gebouwd aan het Boterdiep. De gemeenteraad besloot hiertoe na de nodige discussie. Sommige raadsleden meenden dat men beter over kon gaan tot de aanleg van een elektriciteitsaansluiting, maar de hoge kosten hiervan deed de keuze van de raad uiteindelijk uitvallen ten gunste van een eigen gemeentelijke gasfabriek. Volgens de in het gemeentearchief aanwezige bouwtekeningen werd het fabriekscomplex ontworpen door A.J. Reijers uit Kampen. Reijers was in

Kampen van 1900 tot zijn pensionering in 1933 hoofdopzichter van Gemeentewerken. In deze hoedanigheid heeft hij waarschijnlijk ook bemoeienis gehad met de bouw van de uitbreiding van de Kamper gasfabriek in 1912. De architectuur van de nieuwe watergasfabriek vertoont overeenkomsten met het ontwerp van de Bedumer gasfabriek. Opvallend in het ontwerp van beide gasfabrieken is de toepassing van rondboogramen in strakke Jugendstildetails en de toepassing van rode baksteen in combinatie met gele baksteensierbanden. De Kamper gasfabriek werd in 1980 gesloopt, maar het complex van de Bedumer gasfabriek is tot op heden nagenoeg in oorspronkelijke staat bewaard gebleven. Dit is des te opmer-

kelijker, omdat na de overgang op het Groninger aardgas de meeste oude gasfabrieken in Nederland werden gesloopt. Slechts een handvol gasfabrieken overleefde de sloopwoede. De gasfabriek in Bedum was tot 1953 in bedrijf voor de gasvoorziening van Bedum en het nabijgelegen Onderdendam, later ook voor Noord- en Zuidwolve. Van 1953 tot 1963 was het complex in gebruik als distributiebedrijf voor propaan. In 1955 is het fabrieksgebouw verkocht aan een fabrikant van chemische bouwstoffen. Sinds 1991 is het complex eigendom van energiemaatschappij Essent. De gasfabriek van Bedum bestaat uit een directeurswoning met kantoor, een stokerij met laag aangebouwde

kolenloods en een zuiveringsgebouw. Het complex vertegenwoordigt een voor Nederlandse begrippen zeldzaam gaaf beeld van een kleinschalige gasfabriek uit het begin van de twintigste eeuw. Alleen de beide gashouders zijn in 1966 gesloopt. De bestemming van dit unieke bedrijfsmonument is onzeker. Eigenaar Essent wil het terrein van de gasfabriek verkopen aan een belanghebbende, die op het terrein woningen wil bouwen. Een hindernis voor deze plannen vormen de hoge kosten van de bodemsanering. De Stichting Industrieel Erfgoed Noord-Nederland (SIEN-N) heeft inmiddels de gebouwen van de gasfabriek voorgedragen voor de monumentenstatus.

Bredase bedrijven worden de meest in het oog springende reclame-uitingen getoond. Het materiaal stamt uit bijna de gehele twintigste eeuw, van hele vroege reclame tot zeer recente. Kwatta, de Faam, Etna, 3 hoefijzers, Hero, Nibb-it, Teolin, Lonka, Loda, Enka, Otten, Lachapelle, Posthumus, Saval, De Jong, Gebr. van den Biggelaar, AKET, Princess en EnoRm. Van al deze Bredase bedrijven zijn op de tentoonstelling reclame-uitingen te zien van de meest uiteenlopende soort. Er zijn affiches, emaille reclameborden, blikken, diverse promotieartikelen, producten, displays, uithangborden, stationsreclames en lichtreclames. In de aula en in het museumcafé draait continue een programma met oude bioscoopreclames en tv-spots. Van Kwatta zijn onder meer een tekenfilm door Marten Toonder, een animatiefilm van Studio Joop Geesink en een vertolking van 'Aller oogen zijn gericht op

Kwatta' door The Ramblers te zien. Verder bevat het programma oude bioscoopreclames van de automobielen van Garage Otten uit de jaren dertig, een animatiefilm van Etna uit de jaren twintig en verschillende films van Hero, Enka en Loda. Op de tentoonstelling is een van de eerste Nederlandse Convyer-producties te bekijken. Deze interactieve presentatie van het in Engeland ontwikkelde museale multimediale programma laat historische afbeeldingen zien van fabrieken, de producten, het productieproces en promotieactiviteiten. Bij de tentoonstelling verschijnt het boek 'MERKwaardig, een eeuw Bredase reclame', uitgegeven door de Bredase drukkerijen Salsedo en Maba. Het bevat ca. 200 kleurafbeeldingen van de meest MERKwaardige reclames op de tentoonstelling en achtergrondinformatie over de bedrijven en hun reclame-uitingen. Het boek kost f 25,-.

Breda's Museum, Parade 12, 4811 DZ Breda, tel. (026) 529 93 00. Geopend: di-zo: 10-17 uur. www.breda-museum.nl

Wageningen: tentoonstelling 'Van riet en biet tot suiker'.

In het Museum De Casteelse Poort te Wageningen is tot 26 augustus deze tentoonstelling te bezichtigen, gewijd aan de geschiedenis van suiker in de samenleving. De westerse wereld maakte voor het eerst kennis met het product suiker in de tijd van Alexander de Grote. De kruisvaarders brachten voor het eerst grote hoeveelheden suiker mee naar het westen. Ook het suikerriet verspreidde zich over de wereld en werd door Columbus en zijn opvolgers meegenomen naar Amerika. Nederland importeerde veel ruwe suiker uit de koloniën en raffineerde dit in Amsterdam. De productie van suiker uit suikerbieten werd gestimuleerd door invoerbeperkingen van rietsuiker door Napoleon. In de negentiende eeuw begon men de suikerbiet te veredelen en de techniek van de suikerfabricage uit bieten werd verbeterd. Suiker, dat een duur product was, werd nu bereikbaar voor de gewone man. De suikerindustrie is nu een belangrijke landbouwindustrie geworden. In de tentoonstelling komen zowel de landbouwkundige aspecten van de bietenteelt als de technische aspecten van de suikerindustrie aan bod. De tentoonstelling laat ook verschillende vormen van suiker zien en wat er van wordt gemaakt.

Museum De Casteelse Poort, Bowlespark 1a, 6701 DN Wageningen, tel. (0317) 42 14 36. www.casteelsepoort.nl geopend: di-za: 12-16, zo: 13-16 uur.

Nieuws uit de aangesloten organisaties

STICHTING INDUSTRIEEL ERFGOED DEVENTER (SIED)

Op 24 maart organiseerde SIED een excursie naar het gerestaureerde complex 'De IJzermolen' in de Deventer Raambuurt. Het gebouw van 'De IJzermolen' is in de negentiende eeuw gebouwd als mallenopslaggebouw voor de voormalige ijzergieterij van de Fa. Nering Bogel. Na het faillissement van de ijzergieterij in 1930 werd het gebouw in gebruik genomen als graanmaalders. Het gebouw 'De IJzermolen' is het eerste in een reeks historische

(deels) moderne interieuraankleding. De gerestaureerde 'IJzermolen' vormt een bijzonder geslaagd voorbeeld van hergebruik van industrieel erfgoed.

WERKGROEP INDUSTRIEEL ERFGOED ZEELAND (WIEZ)

De WIEZ heeft opdracht gegeven aan het ingenieursbureau Arcades in Goes om een haalbaarheidsonderzoek te verrichten naar het behoud van de elektriciteitscentrale van de voormalige Cokesfabriek te Sluiskil (Zeeuws-Vlaanderen). De oude elektriciteitscen-

IJzermolen te Deventer na de restauratie.

trale maakt deel uit van de cokesfabriek die in 2000 werd gesloten. De centrale is gebouwd in 1911. Een jaar later werd in het gebouw een door stoom aangedreven elektrogenerator met een stoommachine geïnstalleerd. Deze installatie, gebouwd door machinefabriek 'Van den Kerckhove' in Gent is nog steeds intact en heeft tot aan de sluiting van de cokesfabriek nog regelmatig gewerkt. De installaties zijn voorzien van fraaie bouwkundige details in Jugendstilvervormen, zoals een loopbrug met balustrade en een marmeren bedieningspaneel. De machines in de elektriciteitscentrale van Sluiskil zijn aangekocht door het Gentse museum voor industrie en textiel (MIAT). In eerste instantie wilde het museum de installaties overbrengen naar Gent, maar uiteindelijk koos men voor behoud in situ. De nieuwe eigenaar van het cokesfabriekcomplex, de Fa. Heros uit Bergen op Zoom, is een voorstander van het behoud en de eventuele nieuwe bestemming van de centrale als indus-

trale maakt deel uit van de cokesfabriek die in 2000 werd gesloten. De centrale is gebouwd in 1911. Een jaar later werd in het gebouw een door stoom aangedreven elektrogenerator met een stoommachine geïnstalleerd. Deze installatie, gebouwd door machinefabriek 'Van den Kerckhove' in Gent is nog steeds intact en heeft tot aan de sluiting van de cokesfabriek nog regelmatig gewerkt. De installaties zijn voorzien van fraaie bouwkundige details in Jugendstilvervormen, zoals een loopbrug met balustrade en een marmeren bedieningspaneel. De machines in de elektriciteitscentrale van Sluiskil zijn aangekocht door het Gentse museum voor industrie en textiel (MIAT). In eerste instantie wilde het museum de installaties overbrengen naar Gent, maar uiteindelijk koos men voor behoud in situ. De nieuwe eigenaar van het cokesfabriekcomplex, de Fa. Heros uit Bergen op Zoom, is een voorstander van het behoud en de eventuele nieuwe bestemming van de centrale als indus-

Agenda

Tentoonstelling 'Landbescherming in vogelvlucht', Museum Cruquius.

Tot en met 31 oktober 2001 is in het museum Cruquius de tentoonstelling 'Landbescherming in vogelvlucht' te bezichtigen. De tentoonstelling geeft in een twintigtal foto's een goed beeld van alle natuurlijke en menselijke bescherming tegen het water. In de tentoonstelling komen de thema's sluisen en stuwen, dijken en dammen, kustverdediging, zandsuppletie en peilschalen aan bod. Museum Cruquius, gehuisvest in een van de drie voormalige stoomgemalen van de Haarlemmermeer, vertelt de geschiedenis van de droogmakerijen, polders en bemaling in Nederland. Daarnaast wordt uitgebreid aandacht besteed aan het 'droge voeten'-verhaal. Nederland heeft een goede reputatie op dit gebied. Veel waterbouwkundige gebouwen zijn naast hun nuttige gebruik een streling voor het oog.

In de tentoonstelling 'Landbescherming in vogelvlucht' wordt hier de nadruk op gelegd. De getoonde foto's spreken voor zich en tonen de schoonheid van de landbescherming in Nederland. Het materiaal voor deze tentoonstelling is ter beschikking gesteld door het Rijksinstituut voor kust en zee (RIKZ) te Den Haag, het Instituut voor kustbeleid en de uitvoering ervan voor de bescherming en inrichting van zee en kust.

Museum Cruquius, Cruquiusdijk 27, Cruquius (Haarlemmermeer), tel. (023) 528 57 04. Geopend: ma-vr: 10-17, za-zo: 11-17 uur (mrt-nov.)

Breda: tentoonstelling 'MERKwaardig, een eeuw Bredase reclame'.

Tot en met 26 augustus is in het Breda's Museum de tentoonstelling 'MERKwaardig, een eeuw Bredase reclame' te zien. van een twintigtal

triel monument. De WIEZ wil met behulp van het onderzoek door Arcadis nagaan, of de centrale te zijner tijd kan uitgroeien tot een algemeen Industrieel monument voor de gehele kanaalzone. Het gebied langs het Kanaal van Sas van Gent naar Terneuzen kent namelijk een rijke industriële historie.

NEDERLANDSE SMALSPoorSTICHTING (NSS)

De Nederlandse Smalspoorstichting wil het voormalige tramstation aan de Van der Capellenlaan in Gorssel (tussen Deventer en Zutphen) overnemen van de gemeente. Het tramstation, een in chaletstijl gebouwde station, werd in 1926 gebouwd voor de tramlijn Deventer-Zutphen. Het landelijk gelegen gebouwtje deed tot voor kort dienst als onderkomen voor de Gorsselse duiven- en wandelvereniging. De gemeente Gorssel heeft het verzoek tot aankoop van het station afgewezen, omdat de gemeente het tramstation als historisch erfgoed ter plaatse wil behouden en een nieuwe bestemming wil geven. De Nederlandse Smalspoorstichting beheert sinds 1995 een eigen museum met werkplaats, remise en een toeristisch smalspoornet van 4 km. lengte in het recreatiegebied Valkenburgse Meer bij Leiden. Omdat de stichting reeds de beschikking heeft over een grote collectie rijdend materieel afkomstig van de Gelderse Tramwegen, zou de verplaatsing van het Gorsselse tramstation naar het museum een bijzondere impuls geven aan het museum. Het tramstation zou in het museum weer kunnen fungeren als stationsgebouw voor de bezoekers.

HEIM (HENGELo'S EDUCATIEF INDUSTRIE MUSEUM)

Vrijdag 20 april j.l. werd in het techniekmuseum HEIM, aan de Bornsestraat te Hengelo, de tentoonstelling '100 jaar Energie(k)' geopend. In het gebouw, waarin thans het techniekmuseum HEIM is gevestigd, werd aan het einde van de 19e eeuw het 'Twentsch Centraal Station voor elektrische stroomlevering' gesticht. Deze elektriciteitscentrale van Hengelo, was een van de eerste van Nederland. Op 26 oktober 1900 was men met de bouw zover gevorderd dat de eerste elektrische energie kon worden geleverd. Honderd jaar later is dit belangrijke feit herdacht met de officiële opening van een expositie, waarbij door diverse sprekers het woord werd gevoerd. Ing. J. Tuik, kenner bij uitstek van de elektriciteitshistorie in Nederland en van de oprichter van deze centrale, Rento Hofstede Crull, hield een inleiding over de aanleg van de elek-

tricitievoorziening in Nederland. Ook over de ondernemers, pioniers in ieder geval, die met vooruitziende blik op de drempel van de twintigste eeuw de elektriciteitsvoorziening ter hand namen. Twente liep tamelijk voorop in deze race. Ir. G.J.M. Priekaerts, lid van de Raad van bestuur van Essent NV opende de tentoonstelling door het laten knallen van een vonk uit een speciale hoogspanningsopwekker, de machine van Wimshurst voor 1.000.000 Volt! Deze machine, de grootste ter wereld, is gebaseerd op het principe van de elektriseermachine uit het Teylers Museum te Haarlem. Voor de duur van de tentoonstelling werd deze machine in bruikleen gegeven aan het HEIM. Bij de opzet van de tentoonstelling is aan de ontstaansgeschiedenis van het TCS uitvoerig aandacht besteed. Via thema's is het gebruik van verschillende huishoudelijke artikelen, uit de vorige eeuw, in beeld gebracht. Veel elektrische apparaten – waarvan som-

mige met een historische zeldzaamheidswaarde – doen ons vertederd denken aan het verleden en kunnen door de bezoeker worden bewonderd.

Het HEIM heeft hierbij gebruik kunnen maken van historische voorwerpen uit het depot van Energetica, het Museum voor Energietechniek te Amsterdam. Naast hoe het vroeger was, worden de ook de nieuwste ontwikkelingen getoond. Alles wat gebruik maakt(e) van elektriciteit is overzichtelijk opgesteld. Een aantal industrieën die hun 'roots' hebben bij het TCS zijn bereid gevonden oude en nieuwe producten voor deze tentoonstelling in te brengen. De tentoonstelling is tot en met 30 september te bezichtigen. Van 13 juli t/m 19 augustus is in het HEIM een zomerexpositie te bezichtigen, gewijd aan het werk van de industriepainter Nico Maria Peters. **Techniekmuseum HEIM, Bornsestraat 7, Hengelo, tel. (074) 243 00 54.**

Berichten Nederland

FRIESLAND

Moddergat: Een voormalig garnalenfabriekje uit 1924 is aangekocht door het museum 't Fiskershuske' in Moddergat. Het fabriekje dreigde te worden gesloopt door de eigenaar, het waterschap Friesland. Museumconservator drs. I. Dragt van het museum in Moddergat voorkwam de sloop door een aanvraag tot Rijksmonument voor het gebouw in te dienen. Hoewel deze aanvraag niet werd gehonoreerd, was de provincie Friesland van mening dat er naar mogelijkheden tot behoud moesten worden gezocht. Het garnalenfabriekje werd in 1924 gebouwd op initiatief van jonge vissers uit Moddergat, die zich verenigden in de Coöperatieve Vereniging Garnalendrogerij- en Pellerij te Moddergat. In 1944 ging het bedrijf failliet, waarna het fabriekje tot garage werd verbouwd. De laatste jaren stond het gebouw leeg. Het Museum 't Viskershuske wil het garnalenfabriekje in situ restaureren. Volgens museumconservator Dragt is het fabriekje in Moddergat het laatste garnalenfabriekje in Nederland en heeft het een bijzondere waarde in het totaalbeeld van de visserijgeschiedenis van Noord-Friesland.

OVERIJSEL

Enschede: De gemeente Enschede heeft het ingenieursbureau Bartels in Enschede een onderzoek laten

uitvoeren naar het behoud van bouwkundig waardevolle elementen in de door de vuurwerkramp verwoeste woonwijk Roombeek. Uit dit onderzoek is naar voren gekomen dat er vier industriële objecten in het gebied het behouden waard zijn. Een vijfde object, de betonnen kolenbunker van de textielfabriek Bamshoeve, bleek door de kracht van de explosie van 13 mei 2000 zodanig ontzet dat sloop de enige optie bleek. De kolenbunker is in januari 2001 gesloopt. Het enige vergelijkbare exemplaar van een dergelijke kolenbunker bevindt zich nog op het terrein van de textielfabriek van de Fa. van Heek in Losser bij Enschede. De resterende industriële objecten in het rampgebied zijn het balenmagazijn met de bijbehorende toren, de galerij met waterpartij op het terrein van de textielfabriek Bamshoeve en de fabriekswatertoren van de voormalige textielbedrijven 'Cord Finish' en 'Rozenendaal'. De watertoren van het 'Cord Finish'-complex (oorspronkelijk in de jaren twintig gebouwd voor de textielfabriek 'Menko') is door de explosies zwaar beschadigd. Beide watertoren vormen een in Twente zeldzaam geworden voorbeeld van een in het fabrieksgebouw geïntegreerde fabriekswatertoren. De gemeente Enschede heeft architect Pi de Bruijn opdracht gegeven een nieuw wederopbouwplan voor de getroffen wijk te maken. Overigens

Enschede: textielfabriek 'Rozenendaal'.

wordt hierbij aangesloten op het reeds eerder door de gemeente Enschede ontwikkelde plan 'Groot-Roombeek', dat uitgang van sloop van een groot deel van de verouderde woningen in de wijk. Stedenbouwkundige Pi de Bruijn heeft al aangegeven voorstander te zijn van behoud van karakteristieke industriële gebouwen in de getroffen wijk. De restanten van de textielfabrieken 'Bamshoeve' en 'Roombeek' vormen naast het complex van textielmuseum 'Jannink' aan de Haaksbergerweg de laatst overgebleven oude textielfabriek-complexen die nog in Enschede te vinden zijn. Aangezien door de ramp van 13 mei een groot aantal kunstenaarsateliers in het rampgebied verloren is gegaan, wordt onderzocht in hoeverre de resterende fabrieksgebouwen geschikt zijn om kunstenaarsateliers in onder te brengen. Ook streeft de gemeente Enschede naar het behoud van een aantal textielarbeidershuisjes aan het Roomveldje. Voor de ramp wilde de gemeente alle woonhuizen van het complex slopen, maar architect Pi de Bruijn wil een aantal huisjes behouden als historisch element in de nieuwe te bouwen woonwijk. De woningcorporatie 'De Woonplaats', eigenaar van de huisjes onderzoekt nu of het behoud van ca. 20 arbeidershuisjes tegenover de voormalige textielfabriek van de Fa. Rozendaal behouden kunnen blijven. Van de in totaal 195 arbeidershuizen zijn er 120 door de vuurwerkramp verwoest.

GELDERLAND

Aalten: De gemeente Aalten ontwikkelt nieuwbouwplannen voor het terrein van de voormalige textielfabriek van de Fa. Driessen aan de Hofstraat in Aalten. Het gebouwencomplex van de textielfabriek verkeert sinds enige jaren in deplorabele staat. Sinds de sluiting van het textielbedrijf begin jaren tachtig werd het complex nog een tijd gebruikt als bedrijfsverzamelgebouw, maar ook aan deze functie kwam een einde en nu

staat het gebouw leeg en dichtgetimmerd. De Aaltense textielgeschiedenis is nauw verbonden met de naam van de familie Driessen. Deze ondernemersfamilie bouwde textielfabrieken aan de Dijkstraat (inmiddels gesloopt) en de Hofstraat. Het oudste gedeelte van het nu nog aanwezige complex aan de Hofstraat bestaat uit een in neo-

Aalten: textielfabriek Fa. Driessen.

renaissance opgetrokken laagbouw met mansardedak uit 1893. Achter dit gedeelte bevindt zich een grote weverijhal met sheddaken, met een ijzeren draagconstructie van de Enschedese machinefabriek Sepp & Co. Ook het ketelhuis met bijbehorende schoorsteen dateren uit de beginperiode van de fabriek (1893). Voor de oudste onderdelen van de textielfabriek die sinds 1983 op de gemeentelijke monumentenlijst staan, wil de gemeente Aalten een nieuwe bestemming zoeken. De latere uitbreidingen van de fabriek uit de jaren 1927-1957 wil de gemeente laten slopen, om zo de ruimte te creëren voor een nieuwbouw van bejaardenwoningen. Tot deze latere uitbreidingen behoort ook het aan de Hofstraat gelegen kantoorgebouw uit 1933, opgetrokken in de Amsterdamse schoolstijl. Naast de textielfabriek staat de in neo-renaissancestijl gebouwde

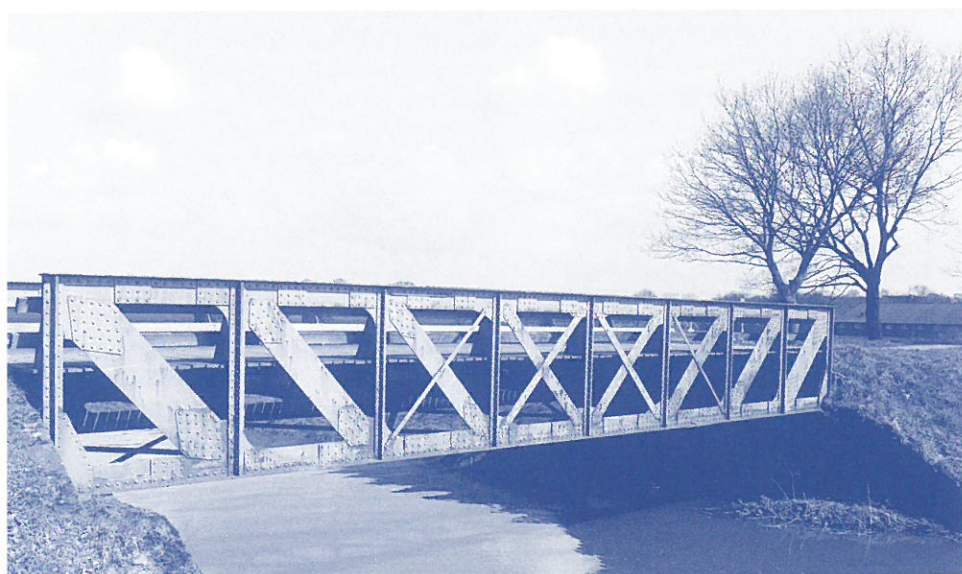
fabrikantenvilla van de familie Driessen uit 1893, die eveneens op de gemeentelijke monumentenlijst voorkomt.

Apeldoorn: Het uit 1876 daterende stationsgebouw van de NS in Apeldoorn zal toch behouden blijven. Aanvankelijk zou het stationsgebouw vervangen worden door grootschalige nieuwbouw in het kader van het stadsvernieuwingsgebied stationsgebied. Wel zullen in de directe omgeving van het station zullen nieuwe woningen en kantoren worden gebouwd. Het stationsgebouw zal door NS worden gerestaureerd, waarbij mogelijk ook de koninklijke wachtkamer zal worden gereconstrueerd. Direct naast het station komt een nieuwe honderd meter lange fietstunnel, met een ondergrondse fietstalling voor 4000 fietsen. De later aangebouwde zijvleugels uit het begin van de twintigste eeuw zullen worden gesloopt. Op deze plaats komt nieuwbouw, met ruimte voor winkeltjes, wachtkamers.

Arnhem: In Arnhem is sinds begin dit jaar een nieuw museum op het gebied van techniek geschiedenis geopend: het 'Stoom- en Krachtwerktuigenmuseum'. Het nieuwe museum is gevestigd in de gebouwen van een voormalige steenfabriek in de uiterwaarden van Meinerswijk. Het initiatief voor dit museum is genomen door W. Lemmens, oud-wethouder van Arnhem en verzamelaar J. van Giersbergen. In het museum zijn stoommachines te bezichtigen en stationaire motoren. De tentoongestelde machines dateren uit de periode 1880-1920, en zijn gefabriceerd in landen als Engeland, Amerika, Frankrijk. Aangezien het museum volledig draait op de inzet van vrijwilligers, is de openstelling voorlopig beperkt tot zaterdag.

Neede: De gemeente Neede heeft een conceptlijst opgesteld met bouwwerken die voor plaatsing op de gemeentelijke monumentenlijst in aanmerking komen. Tot nu toe stonden alleen 37 woningen uit de jaren twintig van woningbouwvereniging 'De Woonklavier' op de gemeentelijke lijst. Tot de nieuwe voorstellen behoren een tweetal industriële objecten: de fabrieksschoorsteen uit 1900 van de textielfabriek van de Fa. ter Wheeme aan de Wheemerstraat. De fabrieksgebouwen rondom de

gepleisterd gebouw in eclectische stijl werd als standaardgebouw ontworpen bij de aanleg van de spoorlijn Amersfoort-Kampen door de Nederlandse Centraal Spoorweg-maatschappij (NCS). Bij de bouw van het nieuwe Amersfoortse stationsgebouw uit 1901 werd het oude station als haltegebouw buiten bedrijf gesteld. Het kreeg een functie als opslagplaats voor sein-apparatuur. Sinds enkele jaren wordt het fraaie stationsgebouw niet meer gebruikt door de NS, en nam

Neede: voormalige spoorbrug over de Bolksbeek.

schoorsteen worden momenteel gesloopt om plaats te maken voor een nieuwe woonwijk. De schoorsteen die bij de cycloonramp in 1927 ernstig werd beschadigd en nadien weer opgebouwd, zal als industrieel 'landmark' herinneren aan de Needse textielgeschiedenis. Restauratie van de schoorsteen wordt op ca. 1 ton geraamd, waarvan de helft door de projectontwikkelaar van het nieuwbouwcomplex wordt betaald. Het andere industriële monument betreft de voormalige spoorbrug uit 1920 over de Bolksbeek. Deze spoorbrug vormt een tastbare herinnering aan het rijke spoorwegverleden van Neede, dat van 1884 tot 1937 een belangrijk spoorwegknooppunt was. De spoorbrug over de Bolksbeek bestaat uit een geklonken ijzerconstructie van vakwerkliggers. De brug die nu dienst doet als verbinding in een fietsroute, zal voor ca. f 250.000,- opgeknapt moeten worden.

UTRECHT

Amersfoort: Het oude uit 1863 daterende stationsgebouw van Amersfoort aan het Smalle Pad is gekocht door een particulier, bedrijfsarts K. Meulenbeld. Het oude stationsgebouw, een wit-

het verval zienderogen toe. Overigens behoort het stationsgebouw van de NCS tot de eerste 'lichting' stationsgebouwen die in 1973 op de rijksmonumentenlijst werden geplaatst! De nieuwe eigenaar wil het stationsgebouw restaureren en het gebouw verhuren aan derden. Als mogelijke gegadigden noemt de eigenaar een notaris- of advocatenkantoor, of een casino. De kosten voor het herstel worden inmiddels op anderhalf miljoen gulden geraamd, waarvan een deel zou moeten worden opgebracht door het Nationaal Restauratiefonds. Voor de restauratie is onderzoek gedaan naar de oude bouwtekeningen in het Utrechtse spoorwegarchief. In de loop van de tijd zijn veel bouwkundige details aan het stationsgebouw verdwenen door modernisering, met name in het interieur.

NOORD-HOLLAND

Amsterdam: De provincie Noord-Holland wil de kleinste schutsluis in het Willem I-sluizencomplex in Amsterdam-Noord dempen. De kleine sluis maakt deel uit van het sluisencomplex dat aan het begin van het Noord-Hollandskanaal bij het IJ werd gebouwd. De oorspronkelijke sluis werd

in 1820 ontworpen door de bekende waterstaatsingenieur Jan Jansz. Blanken. In de loop van de tijd werd het sluisencomplex uitgebreid en gemoderniseerd. De oudste schutsluis wordt nu met demping bedreigd, omdat de noodzakelijke onderhoudsbeurt voor de provincie te duur uit valt. Het voornemen was om de sluis begin dit jaar te dempen, maar de statenfractie van de Socialistische Partij heeft een onderzoek naar alternatieven ingediend bij de provincie. De kleine sluis zou bijvoorbeeld uitsluitend voor watersporters gebruikt kunnen worden. Op initiatief van de SP is inmiddels een actiecomité tot behoud van de sluis opgericht met prominente namen als J.J. Voskuil, Geert Mak en Kees Fens.

ZUID-HOLLAND

Rotterdam: Het hoofdkantoor van supermarkketen Laurus zal worden gevestigd in de Van Nellefabriek te Rotterdam. De Fa. Laurus is al een tijd op zoek naar een representatief hoofdkantoor voor haar vijfhonderd werknemers. Het Van Nellecomplex bleef als enige optie over, omdat het bedrijf veel vloeroppervlak nodig heeft, voor onder meer een demonstratiesupermarkt. Met de komst van de Fa. Laurus is de helft van het Van Nellecomplex verhuurd. De Van Nellefabriek, een wereldberoemd voorbeeld van het Nieuwe Bouwen heeft sinds 1997 de status van beschermd rijksmonument.

ZEELAND

Middelburg: Een uit 1920 daterend seinhuis bij het NS-station in Middelburg, is op 2 februari met een ponton versleept naar Goes. Het seinhuis dat buiten gebruik was, is aangekocht door de Stichting Stoomtrein Goes-Borssele, die het seinhuis een plek wil geven in het toekomstige spoorwegmuseum in Goes. Het seinhuis zal bij de aftakking van de museumspoorlijn bij het station van Goes een nieuwe plaats krijgen. In het kader van de herinrichting van het terrein naast het NS-station in Middelburg, dreigt sloop voor een ander spoorwegmonument: de voormalige goederenloods uit 1870, die sinds een aantal jaren dienst doet als discotheek. De goederenloods moet plaats maken voor een nieuw busstation en een fiets-tunnel onder het spoor. De Rijksdienst voor monumentenzorg heeft de gemeente Middelburg geadviseerd de loods te verplaatsen zodat deze behouden kan blijven. De gemeente Middelburg heeft dit advies inmiddels naast zich neer gelegd en wil de sloop van de goederenloods doorzetten. De provincie Zeeland heeft een verzoek van de Rijksdienst om de loods aan te wijzen als beschermd monument afgewezen.

Middelburg: goederenloods.

Een mogelijk alternatief om de loods te demonteren en weer op te bouwen in het spoorwegmuseum in Goes is volgens de gemeente Middelburg technisch niet uitvoerbaar. Een derde spoorwegmonument in het stationsgebied van Middelburg, de unieke gietijzeren voetgangersbrug kan wel behouden blijven. De voetgangersbrug zal worden gerestaureerd en worden verplaatst.

Vlissingen: Sinds 1997 wordt in Vlissingen gewerkt aan de totstandkoming van het nieuwe Zeeuwse Maritieme Museum. In het nieuwe Museum, met de naam 'Zeeuws Maritiem muZEEum', zal de bezoeker kennis kunnen maken met de grootste maritieme geschiedenis van Zeeland van de 16e tot de 21e eeuw. Het thema 'water' speelt een grote rol in het nieuwe museum. Met behulp van een grote multimediale show kan de bezoeker het ontstaan, maar ook het veranderen van de eilanden en de stroomgeulen in de Zeeuwse delta meeleven. Het verzanden van het Zwin, de opkomst van steden als Zierikzee en Middelburg, Vlissingen en Terneuzen komen er aan bod. In een andere afdeling wordt ingegaan op het thema 'werk'. De Zeeuwse relatie met het werk levert specifieke maritieme activiteiten op. Op het water, langs het water en in de steden zijn typisch watergebonden werkzaamheden ontstaan, die het Zeeuwse karakter mede hebben vormgegeven, zoals de scheepsbouw, betonning, bebakening, het werk aan en in de havens, het leven en werken aan boord van de schepen, het loodswezen, de visserij etc. Het maritiem museum wordt gehuisvest in het 'Lampinshuis' aan de Nieuwendijk, een historisch pand uit de zeventiende eeuw waarnaast een nieuwbouw-gedeelte verrijst. De bouwwerkzaamheden zijn gestart in augustus 2000, de verwachte opening van het museum is gepland in het voorjaar van 2002.

LIMBURG

Gennep: Na de sluiting van papierfabriek Page in Gennep is het fabriekscomplex met de grond gelijk gemaakt.

Op het voormalige fabrieksterrein zullen de komende jaren ca. 300 woningen worden gebouwd. Een onderdeel van de papierfabriek is echter (voorlopig) overeind gebleven: de oude watertoren. De bakstenen watertoren werd oorspronkelijk op deze plaats in 1895 gebouwd als reservoirgebouw voor de Noordbrabantsch-Duitse Spoorwegmaatschappij (NBDS).

Literatuursignalering

Agerbeek, Barney, Paul Wallenburg, Aart van Zoest: 'Het werk van hun handen. De glasmakers van Leerdam'. Haarlem: Becht, 2000. 96 blz., ill., lit. opg., 25 x 28 cm. (oblong). ISBN 90.230.1059.0. Prijs: f 55,- Leerdam is sinds 1765 het centrum van de Nederlandse glasindustrie. In verschillende publicaties is in het verleden aandacht besteed aan met name de artistieke producten van de glaskunstindustrie. De aandacht ging hierbij vooral naar de glasproducten en de ontwerpers, waarvan Andries Copier een van de bekendste is. In dit boek wordt vooral aandacht besteed aan de glasmakers, de werkers in de glasfabrieken van Leerdam. Na een inleiding over de techniek van het glasmakersambacht, de opleiding tot glasblazer, de historie van de Leerdamse fabriek wordt het ambacht van glasblazer belicht op basis van interviews met zes glasblazers. Dit levert een boeiende beschrijvingen op van de werkstandigheden in de glasfabriek vroeger en nu, de bijzondere werktechnieken en de vakkennis. Het boek is rijk voorzien van deels historisch fotomateriaal en actuele kleurenopnamen van glaskunst.

Spits, Elisabeth.: 'S.S. Christiaan Brunings', Zutphen, Walburg Pers, Stichting Nederlands Scheepvaartmuseum, 2000. 96 blz., ill., tek., bijlagen, lit. opg. ISBN 90.5730.102.4. Prijs: f 29,50.

De door de NBDS geëxploiteerde spoorlijn van Boxtel naar Duitsland liep langs Gennep, waar zich een groot emplacement bevond. Na de opheffing van de spoorlijn vestigde de papierfabriek zich op het emplacement, waarbij de watertoren in het fabriekscomplex werd opgenomen. De Historische Kring 'Page-Kimberley Clark' in Gennep wil zich inzetten voor het behoud van de watertoren als lokaal museum.

De historische kring wil met de eigenaar van het terrein, projectontwikkelaar Van Wijnen, een financiële regeling treffen om de watertoren in de toekomst over te nemen. De projectontwikkelaar wil de toren gebruiken als informatiecentrum voor de nieuwe woonwijk. De kosten voor het herstel van het bouwwerk worden geraamd op ca. 5 ton.

Naar aanleiding van het 100-jarig bestaan van de stoomijsbreker 'S.S. Christiaan Brunings' is dit boek uitgegeven. De 'S.S. Christiaan Brunings' werd in 1900 in opdracht van Rijkswaterstaat gebouwd en in 1968 aan het Scheepvaartmuseum in Amsterdam verkocht. Het is een van de weinige nog varende kolengestookte schepen in Nederland. Rijkswaterstaat liet het schip bouwen op de Amsterdamse werf 'De Nachtegaal'.

Het schip werd gebouwd als ijsbreker en was daarnaast bestemd om al directie- en inspectievaartuig te fungeren. De auteur beschrijft op chronologische wijze de geschiedenis van dit stoomschip, waarbij aan de orde komen het ontwerp en de bouw van het schip, een beschrijving van de technische installaties (stoommachine en stoomketel), het gebruik van het schip als ijsbreker op de grote rivieren, de inzet van het schip tijdens de Tweede Wereldoorlog en de watersnoodramp in 1953 en de laatste functie van het schip als meetvaartuig in het kader van de Delta-werken in Zeeland. In een afsluitend hoofdstuk wordt aandacht besteed aan de overdracht aan het scheepvaartmuseum en de restauratie van het schip en de stoommachine. Een uitstekende gedocumenteerde monografie, fraai geïllustreerd met vele historische foto's en tekeningen.

Bedrijf in beeld

Foto onder: situatie in 1980. Rechts: restaurant 'De Steenoven', 2001.

Eten en drinken met Industrieel Erfgoed

Restaurant 'De Steenoven'

Van de in 1912 opgerichte machinale steenfabriek 'De Nijverheid' in Mierlo-Hout (gem. Helmond) is alleen nog authentiek aanwezig de 35 meter hoge schoorsteen, gebouwd door de Fa. Canoy-Herfkens in Tegelen. De familienaam 'van Grootel' is nauw verbonden aan de geschiedenis van de steenfabriek, tot de verkoop van het complex in 1976 aan de gemeente Helmond. De productie – na 1945 ca. acht miljoen stenen per jaar – bestond voornamelijk uit harde en boerengrauwe metselstenen. Het aantal werknemers schommelde in de loop der jaren tussen de 40 à 50 personen.

Na vier jaar leegstand was het gebouw van de steenfabriek in een ruïne veranderd. De nieuwe eigenaar, P.H. van Tiel trachtte het gebouw te conserveren, maar tijdens deze operatie stortte het muurwerk van de fabriek alsnog in elkaar. Aan de hand van de oude bouwtekeningen werden de buitengevels van de oorspronkelijke steenfabriek gereconstrueerd. Om de fabriek een nieuwe bestemming als restaurant te kunnen geven, werden de ringovenopeningen aan de buitenzijde dichtgemaakt met zwart geverfde planken. Dit geeft vanaf een afstand het effect alsof de oorspronkelijke openingen van

de ringovens nog intact zijn. In 1996 is het restaurant onder de naam 'De Steenoven' in handen gekomen van R. van Thiel. Het interieur ademt de sfeer van industrieel erfgoed. Foto's aan de wanden geven een beeld van het werkend verleden van Helmond, waaronder twaalf opnamen van de steenfabriek anno 1980 en de herbouw van het complex daarna. In het restaurant zijn vele attributen te vinden zoals lampen, een spijkerbak, meters en een origineel muurfragment.

Misschien oogt het gebouw door de reconstructie als 'fake', maar het restaurant biedt desondanks de bezoeker een zeer smakvolle en 'industriële getinte' entourage om te eten en te drinken. Geen 'fake' is in ieder geval de prijs voor een viergangen menu (f 49,50), de goede bereikbaarheid per auto vanaf Den Bosch (N 266) en Eindhoven (A 270) en de bezienswaardigheden in Helmond zelf: het museum 'Mens en Werk' met werk van de industriële schilder Herman Heyenbrock, het Gemeentemuseum en het bezoekadres van de Stichting Industrieel Erfgoed Helmond in het voormalige kantoor van de naaigarenfabriek van de Fa. Carp.

Voor een afspraak:

tel. (0492) 53 27 83 (Chiel van Hooff).
Restaurant 'De Steenoven',
tel. (0492) 50 75 07 (Rene van Thiel).

COLOFON

Industria

Nieuwsbulletin van de 60 bij de Federatie Industrieel Erfgoed Nederland aangesloten organisaties. Het nieuwsbulletin verschijnt vijfmaal per jaar.

'Industria' komt mede tot stand door de financiële medewerking van het Prins Bernhard Cultuurfonds en de Rijksdienst voor Monumentenzorg.

Redactie-adres:

'Industria', p/a M.N.M. Overbeek,
Noteboomstraat 61, 8021 WR Zwolle
(samensteller). Kopij voor Industria 2001
nr. 4 s.v.p. toezenden aan de redactie
uiterlijk 1 september 2001.

Secretariaatsadres:

CIME (Centrum voor Industrieel en
Mobiel Erfgoed), Postbus 92023,
1090 AA Amsterdam

Abonnementsopgave:

door overmaking van f 35,- voor de
jaargang 2001 op postbankrekening 132802
ten name van Stichting FIEN, Industria,
Oosteinde 13, 7772 CA Hardenberg.

Vormgeving:

Pinxit, Amsterdam.